

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК ТА АУДИТ

УДК 657.244.1

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ВЕКСЕЛЯ ЯК ЗАСОБУ ПЛАТЕЖУ ТА ЦІННОГО ПАПЕРУ

Русин Н.П.

У даній статті розкрито питання організації і методики бухгалтерського обліку векселя як засобу платежу та цінного паперу. У даній статті також приділено увагу питанням організації та методики бухгалтерського обліку векселя як боргового зобов'язання (засобу платежу), що є наслідком товарної операції та обліку отримання (передачі) векселя як цінного паперу, який може самостійно виступати на ринку як об'єкт купівлі-продажу.

Кількість бібліографічних посилань – 20, мова – українська.

Ключові слова: вексель, боргове зобов'язання, цінний папір, інвестиція, векселедавач, векселедержатель, емітент, засіб розрахунків, акцент, індосамент.

ВСТУП

В результаті багатовікового історичного розвитку векселі відіграють двоїсту роль в господарсько-фінансовому обігу країн з розвинутою ринковою економікою. Вексель виступає одночасно безумовним борговим зобов'язанням і цінним папером. Як боргове зобов'язання вексель є знаряддям комерційного кредиту, який надається під час торгових угод у вигляді відстрочки платежу. Безумовність вексельних зобов'язань дозволяє оформляти векселями грошові кредити, інші фінансові угоди з метою отримання вигідних фінансових відсотків з боржника. Як цінний папір, оформлений кредитоспроможними організаціями або особами, вексель є заміником грошей в розрахунках, засобом погашення зобов'язань, об'єктом купівлі-продажу для тимчасового вигідного розміщення засобів. Обидві функції векселя взаємопов'язані. Вони проявляються в єдності, або послідовно переходять одна в другу.

Саме проблеми організації бухгалтерського обліку з операцій з векселями пов'язані з особливостями цього фінансового інструменту, а саме – з його двоїстою сутністю. Вексель – це цінний папір, який засвідчує безумовне грошове зобов'язання векселедавця сплатити після настання строку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Саме з визначення векселя випливає, що вексель – це, по-перше, безумовне грошове зобов'язання; по-друге, цінний папір.

У ст. 4 Закону № 2374 «Про обіг векселів в Україні» закріплено, що появу будь-якого векселя (простого чи переказного) має зумовлювати товарна операція. Тобто спочатку вексель з'являється як боргове (грошове) зобов'язання, набуває форму засобу розрахунків, потім може стати цінним папером і самостійно виступати на ринку як об'єкт купівлі-продажу, а надалі знову стати засобом розрахунків і т.д. З цього випливає, що усі операції з векселями можна умовно поділити на дві категорії, де в першому випадку вексель виступає допоміжним інструментом, а у другому – об'єктом операції.

Саме такий поділ вексельних операцій, на нашу думку, є ключовим, з погляду бухгалтерського обліку:

- 1 – вексель як засіб розрахунків;
- 2 – вексель як цінний папір (інвестиція).

У першому випадку операція отримання (передачі) векселя є наслідком товарної операції (придбання активів, робіт, послуг) і розглядається в безпосередньому зв'язку з нею. У другому – отримання (передача) векселя є самостійною операцією. Окрім поділу вексельних операцій на дві основні групи в бухгалтерському обліку векселі-активи, що надійшли на підприємство, доцільно назвати «чужими», а векселі-зобов'язання, емітовані підприємством, – «своїми». Інструкція № 291 залежно від характеру таких операцій виділяє цілу низку рахунків для обліку операцій з

векселями.

Метою даного дослідження є розкриття особливостей організації та методики обліку векселя як засобу платежу та цінного паперу. Як боргове зобов'язання вексель є знаряддям комерційного кредиту, який надається під час торгових угод у вигляді відстрочки платежу. Як цінний папір, оформлений кредитоспроможними організаціями або особами, вексель є замінником грошей в розрахунках, засобом погашення зобов'язань, об'єктом купівлі-продажу для тимчасового вигідного розміщення засобів.

Методологічною основою для написання статті послужили: Уніфікований закон про переказні та прості векселі (Додаток 1 до Женевської Конвенції 1930 р. від 07.06.30 р. № 358), Закон України "Про обіг векселів в Україні" від 05.04.2001 р. №2374 - Ш, Закон України "Про цінні папери і фондову біржу" від 18.06.1991 року

№ 1201 -Ш, Постанова Верховної Ради України "Про застосування векселів в господарському обороті України" від 17.06.1992 р. № 2470 - ХП, Лист Міністерства фінансів України "Про бухгалтерський облік вексельного обігу" від 12.08.1992 р.

№ 18 - 4116 (з наступними змінами і доповненнями), Лист Національного банку України "Про порядок здійснення банками операцій з векселями" від 25.02.1993 р. №22001/ 85 (з наступними змінами і доповненнями), Лист ДПАУ "Щодо оподаткування операцій з продажу векселів" від 02.03.2005 р. № 1799/ 6 / 15- 1116;

Лист ДПАУ "Про порядок відображення в податковому обліку операцій з торгівлі векселями, отриманими за придбаний товар" від 14.05.2005 р. № 9265 / 7 / 15-1117;

Лист Національного банку України "Про окремі операції з векселями" від 02.07.2002 р. № 25-118 / 920 - 4084 та ін. У процесі наукового дослідження застосовувались методи дедукції, аналізу та синтезу, були використані абстрактно-логічні прийоми, метод моделювання та ін.

Перший розділ розкриває питання особливостей організації та методики обліку векселя як засобу платежу. В другому розділі розкриті особливості організації та методики обліку векселя як цінного паперу.

1 ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ВЕКСЕЛЯ ЯК ЗАСОБУ ПЛАТЕЖУ

Для організації бухгалтерського обліку векселів – боргових зобов'язань важливим є вид самого векселя:

- простий, де на етапі емісії беруть участь дві особи (боржник і кредитор);
- переказний, де на етапі емісії беруть участь три особи (кредитор, платник за векселем та одержувач платежу).

Організація та методика бухгалтерського обліку для відображення операцій з векселем як засобом розрахунків передбачає використання наступних рахунків: 621 «Короткострокові векселі, видані в національній валюті», 622 «Короткострокові векселі, видані в іноземній валюті». Видача «своїх» векселів у забезпечення власної заборгованості відображається за кредитом рахунку, а за дебетом – її погашення чи списання.

Організація та методика бухгалтерського обліку «чужих» векселів, отриманих від контрагентів передбачає використання рахунків 341 «Короткострокові векселі, одержані в національній валюті», 342 «Короткострокові векселі, одержані в іноземній валюті». Отримання векселів від контрагентів у забезпечення їх заборгованості відображається за дебетом відповідних рахунків. За кредитом відображається їх погашення, передача для погашення власної кредиторської заборгованості, продаж третій стороні, інші варіанти припинення вексельної заборгованості.

З огляду на природу векселя, його погашення активами формально неможливе (вексель – це боргове зобов'язання, в якому йдеться про конкретну суму грошей).

Тому, говорячи про те, що вексель погашається активами, ми маємо на увазі дві елементарні операції:

- реалізацію товару боржником кредитором, внаслідок чого у боржника виникає зустрічна вимога до свого кредитора;
- передачу векселя кредитором (векселеотримувачем) за індосаментом боржникові (векселедавцеві) у забезпечення заборгованості, що виникла. Тобто вексель повертається до особи, яка його емітувала. При цьому відбувається погашення вексельного зобов'язання, оскільки боржник і кредитор є однією особою.

Саме на підставі такого підходу доцільно робити такі бухгалтерські записи:

- відвантаження активів в рахунок погашення вексельного зобов'язання відображається як реалізація з визнанням доходу на рахунках класу 7;
- отримання власного векселя відображається за дебетом рахунку 34;
- припинення вексельного зобов'язання – як *Дт 62 Кт 34*.

Забезпечити свою заборгованість перед кредитором можна не тільки своїм векселем (шляхом його емісії), але й «чужим», передавши його за індосаментом, що прирівнюється до операцій повторної емісії. Отриманий у забезпечення заборгованості вексель можна :

продати за кошти. При цьому такий продаж відображається так само, як і продаж будь-яких оборотних активів:

- на суму, отриману від такого продажу, на рахунках класу 7 (для вексельної заборгованості це буде рахунок 712 «Дохід від реалізації інших оборотних активів») визнають дохід;
- номінальна вартість проданого векселя списується на рахунки класу 9 (949 «Інші витрати операційної діяльності»);

передати за індосаментом у забезпечення власної заборгованості перед кредитором;

передати в обмін на активи (роботи, послуги) третій особі (не векселедавцеві) Таку операцію доцільно відображати в бухгалтерському обліку аналогічно операції продажу векселя за грошові кошти.

Відсотки за векселем доцільно нараховувати за загальними правилами обліку такого виду доходів згідно з П(С)БО 15 «Дохід», незважаючи на те, що погашаються, як правило, під час погашення векселя:

- визнаються у тому звітному періоді, до якого вони належать;
- нараховуються зважаючи на номінал векселя і строк перебування векселя у цього векселедержателя.

У разі індосаменту векселя необхідно пам'ятати, що всі особи, які поставили на ньому свої підписи, стають солідарно зобов'язаними. Тому індосовані векселі доцільно враховувати поза балансом на рахунку 042 «Непередбачені зобов'язання», оскільки необхідність та ймовірність участі в погашенні вексельного боргу на момент його індосування невідомі. Крім того, бувають ситуації, коли під час індосаменту кредитор приймає вексель не за номіналом, а з дисконтом (нижче за номінал). У таких випадках різницю між номіналом векселя та вартістю, за вартістю, за якою він передається, доцільно відображати у складі фінансових витрат або доходів. Віднесення різниці до фінансової діяльності можна аргументувати наявністю «цінно-паперової» природи векселя та п.6 П(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість», де говориться про те, що різниця між справедливою вартістю дебіторської заборгованості та номінальною сумою належних коштів або їх еквівалентів (наприклад, векселів) визнається відсотковим доходом. Отже, дисконт за векселем відображається на рахунку 952 «Інші фінансові витрати», премія – на рахунку 732 «Відсотки одержані». У класичній вексельній формі переказного векселя беруть участь три особи:

- векселедавець – боржник кредитора, що виписує переказний вексель для кредитора на платника (трасант);
- платник – боржник векселедавця, якого призначає платник за переказним векселем (трасат);
- векселеотримувач – кредитор, перед яким зобов'язаний векселедавець (ремітент).

Після видачі переказного векселя важливим етапом його обігу, якого немає у простого векселя, є його акцепт платником. Тобто, особа, яку векселедавець призначив платником за переказним векселем, підтверджує кредиторowi свою згоду здійснити платіж за векселем у призначений для такого платежу час. Одночасно, акцептуючи вексель, платник погашає власну заборгованість перед векселедавцем, що прирівнюється до видачі простого векселя. Це відображається в обліку (за кредитом рахунку 62). При цьому векселедавець відображає акцептовану вексельну заборгованість поза балансом до погашення векселя (рахунок 042).

З огляду на таку специфічну операцію, як акцепт, для обліку переказних векселів доцільно відкрити субрахунки:

- 3411 «Короткострокові векселі в національній валюті одержані, не акцептовані»;
- 3412 «Короткострокові переказні векселі в національній валюті одержані, акцептовані»

2 ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА МЕТОДИКИ ОБЛІКУ ВЕКСЕЛЯ ЯК ЦІННОГО ПАПЕРУ

Куплені за грошові кошти векселі, швидше є цінними паперами значить, інвестиціями, а не борговими зобов'язаннями, що виникли внаслідок товарної операції. Отже, такі векселі відображаються не на «вексельних» рахунках 34 «Короткострокові векселі одержані» та 62 «Короткострокові векселі видані», а на рахунку 35 «Поточні фінансові інвестиції».

Щодо вибору субрахунку слід зазначити, що для придбаних векселів інших підприємств доцільніше вибрати субрахунок 352 «Інші поточні фінансові інвестиції», а не субрахунок 351 «Еквіваленти грошових коштів». Цей рахунок призначено для обліку високоліквідних інвестицій, які можна в будь-який момент конвертувати в грошові кошти без втрати або з незначною втратою вартості. Фактично, якщо вексель відповідає наведеним характеристикам, тобто практично в будь-який момент може бути проданий за номіналом, його можна відобразити на рахунку 351 «Еквіваленти грошових коштів».

Для векселя – цінного паперу властивим є те, що його ціна у разі купівлі-продажу коливається щодо номіналу, тобто він може бути куплений (проданий) з премією (вище як номінал) або з дисконтом (нижче за номінал).

Первісна оцінка придбаних векселів здійснюється за собівартістю, яка дорівнює:

- сумі сплачених за вексель грошових коштів або
- справедливій вартості переданих в обмін на вексель активів.

На дату балансу вексель треба оцінити за справедливою вартістю, якщо підприємство не має наміру дочекатися погашення векселя. При цьому різниця між справедливою і балансовою вартістю відображається на субрахунку:

- 733 «Інші доходи від фінансової діяльності» - якщо різниця позитивна;
- 952 «Інші фінансові витрати» - якщо різниця від'ємна.

Якщо вексель утримують до моменту погашення, на дату балансу його слід відображати за амортизованою собівартістю, тобто з урахуванням списання премії або дисконту, які обліковуються у складі інших фінансових доходів (рахунок 733 «Інші доходи від фінансової діяльності») або інших фінансових витрат (рахунок 952 «Інші фінансові витрати»). Однак це більш властиво довгостроковим векселям.

У разі операцій реалізації векселя доцільно використовувати рахунки обліку доходів та витрат для фінансових інвестицій:

- 741 «Дохід від реалізації фінансових інвестицій»;
- 971 «Собівартість реалізованих фінансових інвестицій».

Для обліку векселя - цінного паперу не має значення, простий він чи переказний.

Для обліку довгострокових векселів – цінних паперів використовується рахунок 143 «Інвестиції непов'язаним сторонам», за дебетом якого відображається придбання «чужих» довгострокових векселів (їх вартість), а за кредитом – їх вибуття, погашення або зменшення вартості.

ВИСНОВКИ

При випуску, обігу та погашення векселя слід пам'ятати про обмеження, встановлені законодавством України. Видавати (емітувати) переказні і прості векселі можна лише для оформлення грошового боргу за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. Тобто спочатку здійснюється поставка товару, виконання робіт, надання послуг, і лише потім – видача векселя. На момент видачі векселя особа повинна мати перед кредитором грошове зобов'язання. Грошове зобов'язання за фактично поставлені товари, виконані роботи, надані послуги виникає у строки, передбачені у відповідному договорі. Звідси умова про грошові розрахунки має передувати або існувати поряд з умовою розрахунку шляхом видачі векселя.

Вимоги щодо товарності векселя встановлені для розрахунку шляхом його видачі. Вислів «видача векселів» слід розуміти як первісне вручення векселя, складеного однією особою на користь іншої особи. Тобто видача векселя є нічим іншим, як його первинним випуском. Саме на цьому етапі діє обмеження щодо «товарності» векселя, і воно не діє на етапах його наступної передачі векселедержателю (шляхом індосаменту).

Не можна видавати векселі за нетоварний грошовий борг. Так, оформлення заборгованості боржника перед банком за кредитами шляхом видачі є порушенням законодавства України.

До речі, факт імітування векселя з метою їхнього обміну на інші векселі слід розцінювати не інакше як оплату векселів. Нові векселі в такому разі слід сприймати як такі, що видані для оплати раніше виданих векселів як цінних паперів, які є майном їх власників відповідно до статей 1, 3, 21 Закону України «Про цінні папери та фондову біржу». Тобто у цьому випадку не можна говорити про безтоварність векселів, оскільки їх видано для оплати придбаного майна. Це підтверджується висновками Вищого господарського суду України (постанова від 01.06.2004 року у справі № 2- 22/13143 – 2003), а також Верховного Суду України (постанова в окремій справі від 03.12.2002 р. № 17/81).

Умова щодо проведення розрахунків із застосуванням векселів обов'язково відображається у відповідному договорі, який укладається у письмовій формі. Мета цієї вимоги – попередження ситуацій, коли недобросовісна сторона (продавець) вимагатиме стягнення боргу у подвійному розмірі: один раз – за договором купівлі-продажу, а вдруге – за векселем. Такі ситуації неодноразово мали місце.

Якщо первісний договір між сторонами передбачав, наприклад, грошовий розрахунок за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги), а в подальшому сторони домовилися про використання вексельної форми розрахунків, то слід внести зміни до первісного договору або укласти додаткову угоду про зміну форми розрахунку.

Видача (передача) як простого, так і переказного векселя припиняє зобов'язання зі сплати товарів (робіт, послуг). З моменту видачі векселя зобов'язання за договором між покупцем і продавцем змінюється вексельним зобов'язанням, тобто зобов'язанням погасити вексель у строк.

Якщо здійснюється погашення векселя коштами, то такий платіж має бути вчинено виключно у безготівковій формі. Погашення векселів готівкою є порушенням законодавства про векселі, хоча відповідальності за це не передбачено.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Уніфікований закон про переказні та прості векселі (Додаток 1 до Женевської Конвенції 1930 р. від 07.06.30р. №358.
2. Закон України "Про обіг векселів в Україні" від 05.04.2001р., №2374 - Ш.
3. Закон України "Про цінні папери і фондову біржу" від 18.06.1991р., № 1201 -ХП (з наступними змінами та доповненнями).
4. Закон України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні» від 30.10.96р., №448/96 – ВР (зі змінами і доповненнями).
5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 «Дебіторська заборгованість»: затв. Наказом Міністерства фінансів України 08.10.1999р., № 237 і зареєстровано Міністерством юстиції України 25.10.99р. № 725/4018 (зі змінами і доповненнями). - К., 1999.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: затв. Наказом Міністерства фінансів України 29.11.99р. №290 і зареєстровано Міністерством юстиції України 14.12.2000р. №860/4153 (зі змінами і доповненнями). - К.,1999.
7. Постанова Верховної Ради України "Про застосування векселів в господарському обороті України" від 17.06.92р. №2470–ХП.
8. Лист Міністерства фінансів України "Про бухгалтерський облік вексельного обігу" від 12.08.92р. №18-4116 (з наступними змінами і доповненнями).
9. Лист Національного банку України "Про порядок здійснення банками операцій з векселями" від 25.02.93р. №22001/ 85 (з наступними змінами і доповненнями).
10. Лист ДПАУ "Щодо оподаткування операцій з продажу векселів" від 02.03.2005 р. №1799/ 6 / 15- 1116.

11. Лист ДПАУ "Про порядок відображення в податковому обліку операцій з торгівлі вексями, отриманими за придбаний товар" від 14.05.2005 р. № 9265 / 7 / 15-1117.
12. Лист Національного банку України "Про окремі операції з вексями" від 02.07.2002р. № 25-118 / 920 – 4084.
13. Алпатова Н, Єрмакова Н. Бухгалтерський і податковий облік вексельних операцій // Все про бухгалтерський облік. – 2006. - №16.
14. Губіна І. «Вексельний» бухгалтерський облік // Бухгалтерія. – 2001. - №43.
15. Губіна І. «Вексельний» бухгалтерський облік // Бухгалтерія. – 2001. - №46.
16. Губіна І. «Вексельний» бухгалтерський облік // Бухгалтерія. – 2001. - №48.
17. Губіна І. «Вексельний бухгалтерський облік // Бухгалтерія. – 2001. - №49.
18. Демківський А. Вексельна справа. - К: Либідь, 2003. - 336 с.
19. Малюк В. Вексель в Україні. – К, 1977.
20. Мороз Ю. Вексельное дело. - К: Наукова думка, 1996.

[Русин Надія Павлівна](#), ст. викладач кафедри обліку та аудиту УжНУ